

Üçüncü sene

On üçüncü sayı

DARÜLFÜNUN
İLAHİİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

Tarihî, içtimaî, dinî, felsefî

İkinci Teşrin — 1929

İstanbul — Şehzadebaşı
Evkaf Matbaası
1929

İslamda felsefe ceryanları

2

Kelenbevî haşiyelerile islam felsefe ve kelamine çok hizmet etmiş, Burhan namile münekkah bir mantık yazmış idi; ondan sonra kelenler eserlerini ellerinde tutmuşlar idi.

Yeni felsefenin memleketimize duhuli ile müteehhirin ilmi kelamı munkarız oldu. Artık yeni bir tarzda istidlâlda bulunmak iktiza ediyordu, zaten kelamcılar müdafaa hususunda ilmi ve felsefî kaideleri kullanırlar idi. İşte asıl felsefe olan mabadettabia ile yürümek, felâsifenin fikir ve tenkitlerini nazarı itibara almak, - bütün ilimlere hakim olan "methodologie-menahiç", kavaidine tatbik etmek üzere ilk evvel acizleri tarafından yeni bir ilmi kelâm yazılmıştır. Fakat bu tarz henüz inkişaf etmemiştir.

3 — - Felsefe devresi - felsefe beş devreye ayrılır:

a — Felsefî hareket devresidir ki birinci asrı hicrînin nihayetlerine doğru islâm arasında felsefî bir hareket başladı, islâm içinde felsefî bir zihin uyandı, mücerret mefhumlar hakkında müstakil fikirler ortaya sürüldü; ilk defa Basrada Mabadülcühenî [1], diyerek kaderi, ilmi ezelfi ilâhî ve takdiri bârıyı inkâr etti. Kader meselesi felsefî bir mevzu idi. Mabed bu re'yi Esvarî denilen Ebu Yunusi Sensuyeden almış idi. sonra Geylânî dimişki Şamda MabediCühenînin ardından gitti; Basrada, Şamda kaderîler artmağa başladı. Kaderîlerde Mecus mezhebinin te'siri varidi, böylece, henüz felsefî eserler arapçaya geçmeden evvel, feylesoflar zuhur etmeden evvel, ilk defa olarak mutezile bir hayatı felsefîye temerküz ettirmişler, müstakil bir iradei beşer tarafı olmuşlar idi. İkinci asrın başında Emevî hükümdarı Mervan'ın üstadı Cadibni Dirhem Şamda Hişam zamanında sıfatı ilâhiyeyi inkâr etti. Ca't halkın gürültüsü üzerine Kûfeye kaçtı, ilk önce felsefî bir zihin ile orijinal bir fikir saçan Ca't idi, Sabie feylesoflarından müteessir idi, Eban bini Sem'an namında bir yahudî den de ahzetmiş idi, Ca'tten sonra bu mezhebi izhar eden Cehmibni Safvan idi.

Ca't ve Cehmiden sonra felsefî fikirler intişara başladı, fakat felsefî zihniyetin, fikrî hareketin inkişafı terceme devrine kaldı. Felsefî zihniyet

[1] İş sonradandır, evvelce olan bir ilimden neşet etmemiştir; bahtiyarlar ile bahtsızların işi yeniden olur.

ile ortaya atılanların müteessir oldukları Mecus, Sabie, mezheplerinin hülâsei fikirleri şöyle idi:

Mecus iki asıl, müdebbir isbat ederdi:Yezdan, Ehrimen; nur,zulmet. Bu iki asıl mevcudatın mebdei idi . İranda yaşamış olan Mezdekiler[1] Mecus şubesinden idi . Mecuş nurlora, ateşlere ve sulara tazim ederlerdi; [2] nur hayır mebdei, zulmet şer mebdei idi.Bu akideden möteessir olanlar hayır ile şerri bir allaha isnat edemiyorlardı, kaderfler hem takdirin, hem emrin bir Allahta içtimainı kabul etmiyorlar, mes'uliyeti nazarı itibara alarak takdiri inkâr ediyorlar idi. Bundan başka şerri de Cenabı Hakka izafe edemiyorlar idi . Böylece insanın efali başlı başına insandan sadir oluyoridi.

Sabie mezhebinin merkezi Harran idi. Harran sabiesi mebadî halitası idi; Babil ve Geldanî putperestliği bakiyesi idi. Eakat bu putperestlik İskenderiyedeki Nev Eflâtunî mezhebi veya İrfanilik [3] den alınmış nazariyeler ile ilâ edilmiş idi. Sabieye göre Cenabı Hak zati baht idi, vasıftan halî idi, sıfatları da yok, fiilleri de yok idi, bilinemez idi. Bunlarda mecusta olduğu gibi nur ve zulmet asılları da var idi, ruhanî mevcutlar nurun suretleri, cismanî suretler zulmetin suretleri idi, yıldızlar ruhanîlerin heykeli olmakla yıldızların ruhlarına tazim ederlerdi. Mecusta ateş ibadet kıblesi olduğu gibi Sabiede yıldızlar ibadet kıblesi idi, Mecustan ateşe tapanlar çıktığı gibi Sabieden de yıldızlara tapanlar çıkmıştır. Yâhut sabiece yıldızlar bu alemlî tedbir eder idi, müdebbirat idi, heykeller ruhanîlerin bedeni hökmünde idi. Allah, Rabbülerbab heykeller rab ve peder idi.

Sabie Zühal, Müşteri, Mirrih, Cüneş, Zühre, Utarî, Ay gibi ülvî heykelere ibadet ederler idi. Nücum, kehanet, tılsım [4] gibi garip fenler mezheplerinin neticesi idi . Sabie Harranda şekli hendesî üzere heykeller yapmışlar; yıldızlardan sonra putlara tapmışlar idi . Rum Sabiesinin ilticagâhı seyyare yıldızlar, Hint sabiesiünin ilticagâhı sabit yıldızlar idi.

Bunlar, Azimun, Hermes atlı iki mısırlı peygamber tanrıları. Bütün telekklelerini bu iki büyük peygamberden naklettiklerini idda ederler,

1. Mezdekiler kommunist idiler.

[2] "Nur hakkı için,, tabiri mecus yemini idi.

3) Hristiyan akaidi ile Yunan felsefesini, hususa Eflâtun ve nev Eflâtunî nazariyelerini toplayup felsefî nazariyeleri hristiyan akidelere yarar bir hale getirmek mesleği dir. İrfanilere göre vasıftan hariç olan ehat (Allah) tan sudur tarikiyle bu bulunduğumuz alem meydana gelmiştir, ilk önce karışmalardan beri olan ruhlar, sonra şer mebdei olan madde zuhur etmiştir.

4. — Nücum yıldızların vaziyetleri ile yerdeki hadiselerle istidlâl etmeği,Kehanet insandaki ruhlar ile mucerret olan ruhlar arasındaki münasebetleri göstermeği, Tılsım yıldızların ruhanilerinden istiane ile yıldızların vaziyetlerinin yer yüzündeki te'sirini pildirmegi öğreten fenlerdir

Ruhanîler hakkında pek ziyade taassüp gösterirler idi. [1], Sabie kral-larına „Nümrut„ denir idi. Sabie mezhebinin hem kelâmı hem felsefede tesiri olmuş idi.

Cadibni dirhem memleketi olan Harranda o zamana nisbetle fikir itibariyle terakki eden Sabienin „Zati baht ” esasından müteesir olarak Allahın sıfatlarını inkâr etmiş, „İbrahim halilullah, Musa kelimullah ola-maz, Allah arş üzere buluuamaz” demiş idi. Cehim de bu vadide yü-rüyerek „Kadir ” isminden mada bütün isim ve sıfatları inkâr ediyor, Kaderîlere muhalif olarak cebri kabul ettiğinden naşi insanda ne fiil, ne kudret kabul etmiyordı. Ca't. ” Kur'an mahlktur, Allahtan ayırdır ” sözünü de ortaya koydu, Allahın görülmesini büsbütün inkâr etti. Cehim tamamiyle bu itikadı neşre başladı; artık kur'anın zahiri manaları, te'vil olundu. Cisimlerin ve arazların hadis, sonradan olmaları ile bu alemin sonradan olması vacibi isbat için bir esas oldu. Tercemelerin zuhurundan sonra cehmi ilk takip eden Bişri Merisî idi.

b,— Terceme devri—Felsefe ve feseferi kelâmiye medreseleri felse-fi eserlerin tercemesinden sonra başlamıştır. İlk devirlerde tıp, nü-cum, fizik felsefeye pek sıkı bir surette bağlı idi. Daha birinci asırda emevîler zamanında terceme başlamış idi.

Mervanîlerin hekimi Halidibni yezit bini Muaviye (85) İskenderiye-deki Yunan feylesoflarından bir cemaati getirterek yunan ve kıbit dil-lerinden bir takım eserler terceme ettirmiş idi ki aralarında Maryanos da vardı. En evvel terceme olunan ilmi kimya idi. Halidibni Yezit Nü-cum ilmine heveskâr idi, bu bapta çok Para sarfetmişti, Nücuma dair eser terceme ettirmeside muhtemeldir. Bundan sonra terceme olunan tıp ilmi idi. Mervan bini Hakem zamanında Basra Süryanîlerinden olup diğer Süryanîlere muhalif olarak Yahudî mezhebinde bulunan tabip Masecuya Süryani dilinde yazılmış olan rahip ve tabip Ehronun tıbbıa dair eserini arapçeye terceme etti. Bu terceme bir Künnaş idi [2]. Eski künnaşların en iyilerinden idi, Haccaş zamanında Farisîden ter-cemeler vaki oldu : Mütercimi Salihi bini Aptürrahman idi. İlk asırda ve emevîler zamanındaki tercemeler resmî değil idi, resmî tercemeler ikinci asırda abbasîlerden Ebu Caferilmansur zamanında (136-158) baş-ladı. Abbasîlerin fatihasını Elmansur gösferenler pek haklı idiler.

[1] — kur'anda zikrolunan Sabie paşkadır”Tevratın nüzulünden evvel Hazreti İbrahime tabi olan muvahhitlerdir .

[2] Künnaş Süryani dilinde kavait ve fevait mecmuası demek idi, arapçada mukabili (Ha-vi) dir, Süryani mütercimleri bu kelimeyi aynıyle kullanmışlardır Ehronun Künnaşı otuz makale üzere idi, mütercim Masecuye iki mekale daha katmışıdı. Ömeribni Abdül'Aziz (101) bu kitabı Şam Kütüphanesinde buldu, istihare ettikten sonra çıkardı, halkın eline verdi .

Terceme her ilme aitt idi, yoksa bir ilme münhasır değil idi, ilk zamanlar Süryanî ve İranî dillerinden vaki olan terceme faaliyeti yünanî, hindî ibrânî ve geldanî, dillerine de teşmil edildi, gelişî güzel yünanîlerden, İbranîlerden, Süryanîlerden, İranîlerden, Hintlilerden, geldanîlerden muhtelif ulûm, felsefe ve mezahip arapçeye naklo-lunuyor idi. Batamiyosun “macastı” si, kelile ve Dimne, Sindi Hint, İklidesin “Elerkân”i. Aristo mantığının muhtelif kitapları tercemeğe başlandı. Mecus mezhebi şubelerinden Manevîler, Deysanîler, Merkunîlere ait eserler de İbnilmükaffa vesaire vasıtasıyla Farsî dilinden arapçaya naklolundu [1]. Bunların eserleri münteşir olmuş, halk arasında reyleri ve fikirleri şuyu bulmuş idi, Elmehdi Cedelcîlere “mütekellimlere,” bunları ret hakkında eserler yazılmasını emreylemiş idi. İbnil Mukaffa’ (144) Elmansur için Aristonun Organunundan Elmekulât, El’ibare, Elkıyas kitaplarını terceme etti. Elrerkân veya El’usul veya “el’üstükussat” hem hendese, hem nazariyei adat kitabı idi. Haccaci bini Matar (185) tarihinde Harunürreşit için, daha sonra oğlu Elme’mun için terceme etti. birine “Harunî” diğerine “Me’munî” denir idi? Me’munî olan nusha itimada lâyük idi, İklides hendesenin Aristosu idi, İklidesin başka eserleri de terceme olunda, (156) tarihinde bir Hintli “sindi hint” [2] atlı hisap ve nücumi hindîye dair bir eser getirdi. Elmansur bunun Arapçeye tercemesile yıldızların hareketleri hakkında Arapların bir esas edinmeleri husunda ondan bir de kitap te’lif olunmasını emretti.

Bu işe Mehmedi bni İbrahimil fezarî memur edildi, müneccimler arasında “Essindil hindil kebir,” namı ile maruf olan eser meydana geldi. Elme’mun zamanında Mehmedi hâreznî Sindi Hindi kebirî Elme’mun için ihtisar etti “Zicilhâreznî,” diye meşhur zici te’lif etti. Bu zic [3] amel olundu. Kelile ve Dimne hint feylesofu Bidya tarafından hayvanat ağzından Sanskrit dilile yazılmış ahlâk kitabı idi.

Nuşirvan zamanında farsî, pehlevî diline terceme edilmiş idi, İbnilmukaffa’ elmansur için kelile ve dimneyi pehlevî lisanından terceme etti. Türkçe hümayunname Envari Süheylînin, Envari Süheylî de kelile ve dimnenin tercemesidir. Macastı, hey’t ve müneccimlik için en büyük bir düstür idi.

[1] Manevîler mecus mezhebi ile hristiyanlık mezhebini te’lif eden mezheptir, dört tabiatın ezeli olduğuna kâildirler. Deysanîler hayvan buğazlamadan sakınırlar, Merkunîler nur ve zulmet ahlından başka her ikisi arasında bir muaddil, his ve idrak sahibi bir insan kabul ederler. Deysanîler iki asıl kabul edenlerin mütekâmil bir şekildir, Hint dinlerinden müteessirdir.

2) Hiüt lisanında ebedî bir müddet, felek mebadisi demektir

[3] Zic öyle bir kitaptır ki orada yıldızların, bahusus yedi seyyarenin seyrü hareketleri arassut edilerek hisapları birer kaidei umumiye şekline ifrâğ ve tahrir olunur.....

Batlamyos, zamanına kadar hey't alimlerinin meydana getirdikleri keşfiyatı, icra ettikleri rasadatı bir kitapta toplamış, bir mes'le suretinde tertip etmiş idi, En evvel tercemesine ve tefsirine ihtimam eden Harürreşit zamanında bermekî veziri idi, bunun muhtelif nushaları varidi. Meşhur olani İshak bini Huiynin nekil, Sabit bini Kurrenin islâh ettiği nushadır.

Elmansur zamanında tıp da terceme olundu, en evvel yûnan lisanından arap diline terceme eden Cendisabur [1] baş tabibi Süryanî hristiyanlarından Corcis idi. Harunerreşit zamanında (170-193) zihinlere küşeyiş geldi, bağdada Süryanîlerden, İranîlerden, Hintlilerden akın akın alimler, tabipler geliyorlar, arapçayı öğreniyorlar idi. Harunerreşit Ankara ve Amuriyya ve sair Rum diyarında bulduğu eski tıp kitaplarının tercemesine Süryanîlerden Yuhannebni Masuyeyi me'mur ve terceme emini tayin etmişti. Elme'mun zamanına gelinceye kadar (198 - 218) felsefeye ihtimam olunmıyordu. Naklolunan ilimler nücum, hendese, tıp ilimlerine ait idi; Aristonun üç kitabı ile İşaguciden başka mantığa dair bir eser terceme olunmadığı gibi mabadettabia ve tabiiyyata ait hiç bir eser naklolunmadı. Elme'mun evvel emirde mantık ve felsefe ilimlerinin tercemelerini emretti; sonraları tercemenin şumulû arttı, Elme'mun rum kralı ile bu hususta mektuplaştı. Rum diyarında bulunan eski kitaplardan ihtiyar ettiği kitapların gönderilmesini istedi, kral iptidadan imtinâ etmiş isede bilâhare muvafakat etti. Elme'mun bu husus için bir takım zevatı gönderdiği Haccaci bini Matar, İbni Batirik, Hüneyn bini İsmak, Musa oğulları gönderilenler arasında idi. bu zevat hendese, felsefe, musiki, hisap, tıbbâ ait nadir eserleri alup getirmişleridi; Kıbrıs adasındaki felsefe kitaplarını en evvel çıkaran Elme'mun idi. Elme'mun terceme işini tamamladı, (217) tarihlerine doğru sarayda „Darülhikme” nami altında resmî bir terceme dairesi açtı, burası akademi idi, burada eserler tetkik olunarak arapçeye terceme olunuyor idi. Darülhikme reisi Huneynbini İsmak idi; riyaseti El mütevekkil zamanına kadar devam etti. Halifelerden başka Emirler de terceme ettirirler idi.

Mütercimlerin çoğu Süryanî idi, içlerinde Sabîler, Suriyeliler, İranîler v. s. de var idi Müslümanlar azidi. Süryanîler hristiyan nasturî mezhebinde idiler, içlerinde Yakubî de var idi. Huneyn ailesi, Bah-tiyeşu' ailesi, Masercuye ailesi hep süryanî idi. Sabit bini Kurre Sabî, kusta bini İûka Suriyeli hristiyan, ibni MuKaffa', Nevbaht ailesi İranî, Elkindî müslüman idi. En hazık ve muktedir mütercim dört zat idi: Yakubi bni İshakîl kindî, Huneyni bini İsmak, Sabit bni karre, Ömeribni Ferrühani Taberî. Elkindî ilk islâm feylesofu idi, şukadar ki mu-

[1] O zamanlar en meşhur tıp medresesi Cendisabur hastahanesi idi.

vazzaf, resmî meterçim değil idi. mütercimler ayda beş yüz altın alırlar idi. Huneyni bni İsmak tabip ve mahir bir kâhhal idi' Süryanî Arabî ve Yunanî dilinde fasih idi, Farisiyîde iyi bilir idi, Yunanceyi yunan ulûmunu İskenderyiede öğrenmişti. İki oğlundan biri felsefe, diğeri tıp mütercimi olmuşlar idi. Sabiti bni kurre Herrahlı idi, Arabî, Rumî ve Süryanî dillerini pek iyi bilir iyi. Ömeribni Ferrühanitaberî Farisî mütercimi idi. Bahtiyaşu ailesi ile Masercuye ailesi tabip idiler. Ba'lebekli Kasta bni lûka Süryanî, Yunanî, Arabîde fasih idi, Nevbaht ailesi nûcum mütercimi idiler. kıyası o vakit mütemeddin kavımlar arasında maruf olan felsefe, tıp, riyaziyat, nûcum ve edebiyat v. s. terceme edildi. Mantık, felsefe hendese de yunanîlere, edebiyat ve tarihte İranlılara; tıbbî hindi, hisap, kıyas, tedavi olunan kökler de hintlilere, felâhat, münccimlik, tılsım ve sihir de Geldanîlere kimya ve teşrihte mısırlilere itimat olunnuş; heyet ile musiki de Yunan, İran ve hintlilerden alınmış idi.

Hulâsa Araplar Asurîler, Babilîler, Mısırîler, İranîler, Yunanîler ve Hintlilerin ilimlerine varis oldular. bunların hepsini karıştırıp hamur ettiler, ondan felsefe ve ulûmu müspete çıkardılar. Araplar şarki Roma eyaletlerini feth hususunda ne kadar sür'atlı bir harekette bulunmuşlar ise ulûm ve hikmet afakını istilâ için de o sur'atı göstermişler idi. Aristonon eserden müessire intikal yollarını, tecrube kaidelerini tutarak ulûmda azim muvaffakiyetlere nail oldular. Edebiyat ve tarihte seleflerinin veya komşularını göstermek dilediler de yunan edebiyat ve tarihinden birşey terceme etmediler. İlk zamanlarda Yunan felsefesi tamamiyle kavranamadı, çünkü muhtelif lisanlardan naklolunan felsefe meslekleri henüz ilmi bir lisan olamiyan Arab lisanile felsefeye alışkın olmiyan bir dimağa yerleştirebilmek çok güç idi, Aristonun iyice anlaşılaraq mükemmel tercemeleri için Türk feylesofu Farabîyi beklemek icap ediyordu. Dürdüncü asırda Farabî zamanına kadar tercemeler bir birine uygun değil idi, mülâhhas da değil idi, Âlisaman hükümdarı bu tercemeleri toplayıp mülâhhas ve aslına uygun bir hale getirilmesini Farabîden iltimas etti. Farabî Bağdattan kalkıp Buharaya geldi bütün eserleri cem ve tettebbu ederek bir terceme meydana getirdi, adına „Etta'limüssani” dedi, muallimi sanî ünvanı bundan neşet etmiş idi. İbni Sina Etta'limüssani sayesinde tettebbuatını ikmal etti, meşhur Şıfası Etta'limüssaninin mülâhhası demek idi. Farabî devrine kadar felsefî eserler ekseriya Süryanî diline, sonra Arabî diline geçer idi. Süryanîler arasında felsefe tedrisatı muntazam surette devam ediyordu, şu kadarki bazı kılâsik eserler ihmal olunuyor idi, Farabî sayesinde Aristo mükemmel anlaşıldı. Çünkü Farabî Yunan feylesoflarını tamamiyle tetkik etmiş, Aristonun bütün kitaklarını elde eylemiş idi, Aristonun müdekkik ve

biriuci şarihi idi . Tilmizi yakubilerden yahya bni Adi (364) terceme de pek mahir, büyük bir feylesof idi. Süryanîden Arabîye naklede idi. Bunun tilmizi gine yakubîlerden Ebu Ali Zür'a (398) eyi bir mütercem ve feylesof idi.

Takip olunan felsefî eserlerin başında Aristonun metin ve şerhleri bulunuyor idi. Başlıca şarihler: İskenderilefrudisî, Savmastiyos, Amonyos, Yahyannahvî idi. İskenderilefrudisî Calinos zamanında idi Aristonun pek çok eserlerini şerhetmiş idi, şerhi makbul ve muteber idi, Şarih lekabını almış idi. Savmastiyus daha sonra geldi, bunun şerhi de muteberdir Şehrisitanî Aristo mezhebinde Savmastiyusun serhine itibar ediyor, ibni Sinanında itibar ettiğini nakl eyliyor idi. Amonyos neveflâtunîlerin müessisi sayılabilir, tilmizi Flotın neveflâtunî mezhebini bir sistem haline kuymuş idi. Son meşşailer yavaş yavaş neveflâtunîlere karışmışlar idi, Yahyannahvî [1] şarkta en iyi tanınmış bir feylesof idi. Yahya iskenderiyeli ve Yakubî idi, felsefe kitaplarını mütalaa ettikten sonra Teslis itikadından vaz geçmiş idi, bu ise İskenderiye papaslarının pek gücüne gitti. O da onaltı mekaleda Periklesi [2], altı mekaleda Aristoyu ret ederek ellerinden kurtulmuş idi. Yahya hem Aristo şarihi, hem Calinos şarihidir, Felsefedeki kudretine binaen feylesoflar zümresindedir, hicretten bir az evvel vefat etmiştir, Yahyanın hemen bütün te'lifatı Arapçaya geçmiştir. Perikles ve Aristo reddiyeleri Gazalının eline geçmekle Tehafütte bir çok hususlarda Yahyanın sözlerini takrir etmişti.

Aristodan sonra Eflâtun geliyor, Eflâtun felsefesinin zaptı daha güç, maddiliği az idi, medreselerin rivayetleri ile daha az hıfzolunmuş idi. Bundannaşı Aristo felsefesi kadar tânınmamıştı. Zaten Aristonun tecribî tariki, Eflatunun Misallerinden ziyade miyli ilmîye uygun geliyordu. Eflâtun mebdei hareketini küllîlerden alıyor, küllîden cüz'îye intikal ediyordu. Aristonun mebdei harekati ise cüz'î idi, cüz'îden küllîye intikal ediyordu. Aristo mesleğinde vakiaları tettebbu için uzun uzadıye çalışmağa, tecribede doğruluğa, kuvvetli istidlâllere ihtiyaç var idi, akli muhakeme esas idi; tecribe ilmin şartı, lâzımı idi, akıl tecribeyi takip edecek idi. Eflâtun mesleğinde tahakkuk, küllîye münhasır idi, havas, umumiyetle tecribe ilme yabancı idi.

Bu iki üstazın altına bir takım nispetisiz cemaat konmuş idiki, burada nev Eflâtunî Fırfiryos, [3] tabip Calinos, İrânî Mani, İrfânî Marsiyon

[1] Yunan lisanının nahiv ve fasahatiyle meşğul olmakla kendisine nahvi denmiştir.

[2] Perikles beşinci milâdi asrında Atine medresesi müessisi idi, ki Eflâtunî ve İskenderiye medresesine mensup idi.

[3] Fırfiryos Flotinin tilmizi, Aristo şarihi, isagoci sahibidir .

v. s. zikrolunabilirki böyle bir mecmuadan memzuç bir felsefe riva-
yeti çıkıyor' hulasa itibarile nev eflâtunîliğe pek yaklaşıyor idi. Her ne
kadar meşhur müverrih Mes'udî (345) kendi zamanında Fisagur felse-
fesinin şayi olduğunu haber veriyor ise de bundan maksadı Nev Eflâ-
tunîlik olacak, Çünkü Nev Eflâtunîlik Nev Fisagorilik ile başlamış, Ara-
pça bazı eski kitaplarda Eflâtun ve Fisagur meslekleri neveflâtunilik ile
karışmıştı. Böyle olmakla beraber Şeyhü Yûnanî denilen Neveflâtunî
reisi Flotin az zikrolunuyor idi. Fîlvaki eserleri Yûnanîdan Sürya-
niye terceme olunmuş ise de Arapçaya terceme olunduğu malûm
değildir. Flotin ile Eflâtun isimleri karışıyor, Eflâtun daha meşhur ol-
makle Flotininin eserleri Eflâtunun eserleri zannolunuyordu, Hatta
„Esolociya” kitabı bile Aristoya nisbet olunmuş idi. Şarkta Flotin Aris-
tocu gösterilmiştir.

Felsefeden başka Bukratın ve Calinosun kitapları, Iklidesin' Arşime-
desin, Batlemyosun kitapları hep terceme olundu. Farsîden naklolan
eserler de az değil idi. Menke, İbni Dehin, Hint dili mütercimleri; İbni
Vahşiye Geldanî dili mütercimi, Yahya bni Batrik lâtin dili mütercimi
idi. Musevî Saidi Feyyumî tevrâtı İbranî dilinden Arapçeye nakletmiş idi.

Abbasiler zamanındaki terceme faaliyeti şu neticeyi verdi:

1 — Cendisabur medresesi mevkiini Bağdada bırakarak yavaş ya-
vas sönüyor idi.

2 — Terceme faaliyeti Yûnan eserlerinde kalmadı, muhtelif eser-
lere teşmil edildi

3 — İslâm gençleri arasında ilim ve felsefede mumtaz simalar be-
lirmeğe başladı.

Felsefe tercemelerinin hangi vasıta ile geldiği hakkında, talim
ocaklarının tayin olunması hususunda muhtelif telekkiler vardır. Farabî
ve bir çok şark müellimlerinin telakkilerine göre felsefe Atineden İsken-
deriyeye geçmiş idi. Batlemyoslar hükûmeti zamanında felsefe yalnız
İskenderiyede talim olunuyor idi. Son hükümdar Kleopatra zamanına
kadar böyle devam etti, Batlemyoslar zamanında on iki felsefe mual-
limi gelmiş idi. Roma imparatoru birinci kayser Oğustos İskenderiyeyi
fetetmiş, kütüphanede Aristouun kitaplarına rasgelmiş idi ki bunlar
Aristo ve tilmizi ve halefi SavFiristis zamanlarında istinsah edilmiş
idi. İşte bu zamanlarda istinsah ve kendilerinden talim olunan eserleri
yazdırdı, diğer kitaplardan sarfı nazar etti, o sırada muallim olan Ro-
doslu Andrinikosa bir takım nushalar yazdırıp Romaya gönderilmesini,
bir kısmının da İskenderiyede bırakılmasını, bir de halef göstermesini
emr eyledi. İmparatorun emri yerine geldi, Andrikinos kitapları Roma-
ya götürdü, İskenderiyede bir halef bıraktı. Aristonun eserlerinden iş-

tifade olunmak üzere ortaya konanların hepsi Andrinikos tarafından tashih olunan eserler idi, Aristonun bazı eserlerini bulan gine bu idi. O tarihten itibaren talim ocağı ikiye bölündü. Roma ile İskenderiye medrese leri felsefî tedrisatta aynı me'hazları kabul ettiler, hristiyanlığın zuhuruna kadar böyle devam etti, hristiyanlığın zuhurunda Rumada felsefe talimi kalmadı, talim ocağı gine İskenderiye olarak kaldı. Sonra hristiyan reisleri toplanarak yalnız mantığın eşkâli vucudîyesinin nihayetine kadar talimine mücade ettiler, ötesini hristiyanlığa muzir gördüler. Putperestlik devrinde tedris olunan felsefe hristiyanlığa muzir görüldü. Bu hal İslâmın zuhuruna, hicretin ikinci asrına kadar böyle devam etti. Şam emevîlerinden Ömeribni Abdülâziz hicretin (99) senesinde talim ocağını İskenderiyeden kaldırıp Antakyeye nakletti. Talim hususî memleketlere dağıldı, Antakyede uzun zaman talim olundu, nihayet burada tek bir muallim kaldı bundan iki zat öğrendiler, kitapları yüklendiler, çıkıp gittiler, bunların biri Harranlı, diğeri Mervli (Mervezi) idi. Harranî Herrane, Mervezi merve gitti. Mervezîdende iki zat öğrendi: İbrahimi Mervezî, Yuhanna bini Ceylân. Herranîden papas İsrail ile İbrahimi Kuveyrî öğrendiler. Yuhanna bini ceylân [1] Herranda İbrahimi Mervezî ve Kuveyrî Bağdat ta talime başladılar.

Ebu Süleymani Siczî felsefenin nakli hususunda seyrü seferi daha şumullu olarak şöyle gösteriyor: Felsefe Yunanî dilinden İbranî diline, İbranî dilinden Süryanî diline, Süryanî dilinden Arabî diline nakl edilmiştir.

Garp telekkiyatına göre İslâm fütuhâtından evvî felsefe ve ulmu evail Asyada samîler ailesinden Aramîler [2] sayesinde intişar etmiş idi. Şarkta fikrî riyaset aramîler de idi. Bunlar Süryanî edebiyatını vaz etmişler idi. Milâdın ikinci asrı ortasından itibaren yunan edebiyat ve ulûmu hristiyanlık vasıtası ile Süryanîler arasına sokulmağa başladı, bu zamanlar Urfada Marsiyonîler ile Valântinîler [3] in derin alimleri bulunuyorlar idi, pek az sonra Urfada Süryanî edebiyatı teessüs etmiş, İrfanîlik kolundan bir fırka teşkkul eylemişti. Üçüncü asrın başında Edes yani Urfa piskaposu ile Anytakya piskaposu arasında vucut bulan samimî münasebet süryanî ve yunanî kiliselerini birleştirmiş, Aramîlik ile Yunanîlik arasında resmî bir rabita teessüs eylemişti. Elcezirenin garbında ve Furat nehri kenarında bulunan Urfa oldukça uzun bir müddet aramî harsının merkezi olmuş idi, burada meşhur bir medrese teşekkül etti, Elcezirenin muhtelif noktalarından (Mubetler-Mages) in tazyiklerine uğriyan İran eyaletlerinden hristiyan talipleri Urfa medresesinde top-

[1] Yuhannayı Bağdatta gösterenler de vardır.

[2] Aramîler Geldanîler ve Süryanîler dir.

[3] Marsiyonîler Sinoplu Marsiyona, Valântinîler Mısırlı Valântine tabi olan İrfanîlerdir.

lanıyorlar idi. Burada İlahiyatın şubesi gibi sayılan Yunan felsefesi tetkik olunur, bu mevzu da tercemeler yapılır idi. [Sonradan evvelce “farsîler medresesi,, denilen Urfa medresesi Nasturîler tarafından istilâ olundu] Urfa piskaposu İbas medresede tedriste bulunmuş, bu havalide nasturiliği neşre çalışmış idi, İbas ile terceme keyfiyeti canlandı. Bu vesile ile Aristonun muhtelif eserleri terceme edildi, İbas bazılarına şerh yazdı. [Probüs El'ibareyi, ihtimalki organonun diğer kitaplarını terceme ve şerhetmiş idi]. İmprator Zenon (486) senesinde medreseyi kapattı.

Nestariyosa merbut kalan üstazlar ve tilmizler sürüldüler, onlarda başka noktalarda hususa şarkî Romaya rekip olan İran toprağında Nuseybin de toplandılar. [Urfanın Nasturî olan Süryanîler indinde ilim merkesinden çıkmasından sonra gine Yunan eserleri manastırlarda yaşıyor İdi.] İbistan ve tilmizlerinden sonra Re'sülayınlı Sercis bu terceme fealiyetini gine uyandırdı, Sercis edip, tabip, fazıl bir rahip idi. tercemeleri felsefe ve tıbbâ aitt idi. Calinosun eserlerinden bir kısmını Aristonun “Mekûlat,,ını, Fifiyosun “Isaguci,,sini, Aristoya isnat olunan “Kiabûlalem,, ile “Kitabûnnefs,,i süryaniye tercüme etti,[*] manîk mepheşlerine aitt eserlerde yazdı, mantık tedrisini tamamladı. milâdî yedinci asrın başında Furat üzerindeki Kınnesrin Urfa yerine geçti. burada Yunan eserleri tedris olunmağa başladı. Piskapos Seversebuk burada felsefe, riyaziyat, ilâhiyat tedris etmiş, (640) tarihlerine doğru Aristonun “Analotikal'ula,, sını, El'ibare,, sini terceme etmemiş idi. Şakirtleri üstazlarının izince giderek Urfalı Yakup (708) Süryani ilmi navini vaz etmiş idi, Yakup en büyük Süryanî Ansiklôpebisti idi, bunlardan sonra Uskufularap Corcis Aristonun Organonunu terceme etti. İslâm fütûhatile Süryanî edebiyatı söndü, Yerine Arap edebiyatı kaim oldu. Hülâsa Elcezîre havalisinde Nasturîlerin elli kadar medreseleri var idi, felsefe ve tıptan başka riyaziyat, nûcum, kimya ile de meşğul olmuşlar idi. Süryanîler böylece beş asır kadar Yunan ulûm ve felsefesile meşğul olarak ilmî ve felsefî bir çok eserleri dillerine terceme eyleyüp şerhetmişler ve felsefeilâhiye hakkında bir çok mühim eserler yazmışlar idi. İskolastik felsefesinin suretleri bunların elleri arasında doğmuş,[1] mantık sanatları Süryanîler medresesinde inkişaf etmişti. İslâmın zuhuru zamanında Yunanlılık zihni, eserleri, tercemeleri Arap alemine mücavir olan bir aleme geçmişti. Araplar ulûm tetkikine başladıkları zaman Yunanlılar ıla değil onların ilimlerini, edep ve adetlerini alan Nasturî ve yakubî Süryaniler ile temasa

[*] Yunan dilinden Suryaniye ilk nakledenleri Serieis gösterenler vardır.

[1] Hem Feylesof hem İlahiyatçı olan Antalya Patriki Filloksinin yazılarında, iskolâstîğin ilk izlerini aramalıdır diyorlar.

gelmişleridi? Süryanî dili ülum dili idi. bir çok eserler Süryanî dilinden Arabî diline geçiyor idi.

İranîlere gelince Miladî üçüncü asrın ortasında yaşıyan Sasanîlerden Şabur veya Sabur zamanında Ehvazda „Cendisabur-Şabur şehri,, namında bir şehir yapıldı. Şabur Yünanistana adam gonderek felsefe kitaplarını getirtti, Farisî diline naklini emretti. Artık burada ilim ve felsefe neşrolunmağa başladı. Milâdın altıncı asrında gelen Nuşirevan devrinde Rum kayseri birinci Jüstiyenin tazyikile İrana iltica eden Nev Eflâtunîler sayesinde burası daha ziyade şenlendi, (530) tarihlerinde Nuşirvan bir felsefe ve tıp akademisi açtı, artık Cendisabur bütün manasiyle İrfan merkezi oldu, bu akademi Abbasîler zamanına kadar kaldı, Nuşirevan zamanında Sanskerit lisanından da Hint ulumu naklolunmuştu.

Müslümanlar Yünan ulumunu tercemeye azmettikleri zaman bu ulum İranîler ile Süryanîler ellerinde idi. Irakte feylesoflar, tabıplar ve sair alimler, Süryanîler, İranîler, Hintliler, Rumlar var idi. işte bunlar tercemeyi deruhde etmişlerdi.

Farabînin telekkisi ile Garp telekkisi arasında hemen mebaniyet yoktur. İslâmlar her iki taraf ile de temas etmişlerdir. Ebu Süleymanî Siczînin telekkisi sureten bam başkair, Felsefe doğrudan doğruya Süreynî ve Arabî diline naklolunmamış oluyor. Halbuki felsefe Yünanî dilinden dugrudan doğruay Arabî ye naklolunduğu gibi Süryanî dilinden de Aarabiye naklolunmuştur. İslâmların Irak Süryanîleriyle temasın- tam evvel İskenderiye mümessillerile temasta bulunduklarında hiçbir şüphe yoktur. İskenderiyenin zaptı sırasında Yahyannahvînin tilmizlei arasında İskenderiye medresesinin son mümessili Abdülmelikibini Ebcer idi. İbni Ebcer Vali Ömeribini Abdülâziz önünde müslüman olmuş idi. daha birinci asırda Halidibni Yezidin İskenderiyeden getirttiği Maryanos, İbni Ebcerin şakirdi olmalı.

Süryanîler İslâm arasında Yünan felsefesinin intikaî, Nev Eflâtunî şeklinde intişarına sebep olmuşlar idi. Süryanîler Yünanîlerin son devresini yani Aristunun nev Eflâtunî bir tarzda tefsir olunduğu zamanda, nev Eflâtunî eserleri tettebbu olunduğu bir devirde almışlar idi. Araplar da bunlara tabi oldular. Süryanîler hikemî edebiyata pek ziyade rağbet ederledi. Hikemî edebiyat Nev Eflâtunîlik mesleklerinin te'lifinin intişarına müsait idi. Süryanîler arasında Fişagures, Eflâtun, Menandr, İskendes gibi feylesofları tasvir eden hikemiyat mecmuaları pek makbul idi.

Siczî İskenderiyedeki İbranî medresesini düşünerek evvela İbranî dilini beyan ediyor, ve Suryanî kanalinde geçiriyoridi.

c — FELSEFE MEDRESELERİ DEVRESİ — Ulûmu evaile ait terceme fealiyeti yeni bir fikrî ceryan uyandırdı. Kelâm medresesi yeni bir ceryan aldığı gibi karşısında ayrıca bir felsefe medresesi açıldı. Bu

vakta kadar nazar ehline mütekellim denir idi, fakat yeni ceryanı temsil edenlere feylesoflar denildi. İslâm felsefesi denilen yeni fikrî ceryan hakikatihalde İslâmî bir felsefe değildi, belki Uınan felsefesinin İskenderiye kisvesine bürünmüş, Süryanî tesirinde kalmış ve İslâm tabirile ifade olunmuş İlâhiyati ile birleştirilmiş bir şekli idi. Eelsefe ayrı bir sistem mecmuası değil idi, belki tek bir ilim idi, fakat bunun bin manzarası var idi. Bu manzaralar en müspet tecrübecilikten en coşkunun tasavufculuğa kadar uzanıyor idi. Hakikî feylesof muhtelif manzaralar arasındaki ahenki vahdeti kavrayan idi. zat felsefe terceme sayesinde devam ediyor idi, bu ceryan inkişaf ve tekamül devrinde bile geniş bir surette intişar edemedi, kelimcılar karşlarına çıkıyorlardı; felsefe terceme-leri takip eden mümtaz bir sınıfa münhasır oloyordu. İslâm felsefesinde Aristo hâkim idi, hakim dendimi Aristo anlaşılır idi. Çünkü terceme olunan eserler arasında ancak Aaristonun eserleri ansiklopedik mahiyetinde idi; ulûm ve fûnuna müştak olanlar için her meseleye cevap veren bir hakime bağlanmak tabii idi. Terceme olunan eserlerin pek çoğu Aristonun eserleriyle şarihlerin eserleri olmakla Aristo felsefesi diğer felsefelere nispetle daha kolay görünüyor idi, İskenderiye mümessileri, Süryanîler Aristonun kitaplarını kendi anlayışlerine göre uzun uzadıye şerhettiklerinden felsefî tettebbulara başliyan İslâm gençleri için bu meslek daha işlenmiş oluyordu. Aristonun şerhlerinde Aristo mesleği diğer mesleklerle ile mukayese olunarak tercih olunuyor idi. Bundan naşı Aristonun eseri ve şerhleri birinci derecede tutulmuş idi. Şukadar ki kadim Yünan tarihi büyük İskender ile malûm olmakla Aristonun en büyük hakim olmasının medarı olmuştur denebilir. Aristonun İskender ve Batlamiyos arasındaki dostane münasebeti İskenderiye felsefe medresesinin temelini Aristo mesleği yapmış idi.

Asıl İslâmî felsefe muhtelif kelâm medreselerindedir. Yünan felsefesinin intişarından çok evvel daha birinci asrın nihayetlerinden itibaren felsefenin en mühim mevzuları münakaşa olunur idi, fakat bunlara felsefe denmez idi. Felsefe İşrakî ve meşşâf [1] mesleklerine hasredilmişti. Halbu ki meşşâf ve işrakî meslekleri haricindeki meslekleri meydana koyan fikrî hareketin, felsefî zihniyetin mevzuları felsefe mevzularının en mühimlerini teşkil eder. Yünan felsefesi bilinmeden evvel birçok kelâm meslekleri görülmüş, Yünan felsefesi haricinde fikrin fealiyeti için münakaşa sahaları, gürültülü, kavgalı meydanlar açılmış idi, asıl, felsefe fikrî hareketin bir lahikası idi, bütün serbes

[1] Aristo tedris esnasında ayakta gezinmeği adet edinmekle mesleğine “Meşşailik-péripaté-tisme,, denmiştir. “İşrakilik-İlluminisme,, mürakaba ve müşahede ile hekikati bulmak meslekidir. Aristo yolunda nazar ve istidlâl ile hakikati bulmak meşşailiktir.

münakaşalar tevhit etrafında dolaşüyor idi, bu münakaşalar tercemeden sonra daha ziyadet evessü etmiş, asıl felsefe tettebbuuna çığır açmış idi. Meşşailer kendilerini halis Aristocu bildikleri halde İşrakîler kendilerini Eflâtuncu biliyorlar idi. Elkindî, Farabî, İbni Sina, İbni Rüş Meşşailer mümessili, Şihabuddini Sühreverdî Halebî, İbni Bacce, İbni Tufeyl İşrakîler mümessili idiler. İbni Sina ile Sühreverdîye “Şeyhyen-iki şeyh,, denir idi.

Meşşailik tam manasiyle Aristo mesleği, İşrakîlik de tam manasiyle Eflâtun mesleği değil idi, her ikisi de İskenderiye ve Süryani medreselerinde aldıkları şekle bürünmüşler idi, gaye itibariyle aralarında fark yok idi; hakikat, marifet her iki yol ile de ele geçer idi.

Meşşailer nazar ve istidlâl yolunu, İşrakîler müşahade ve mürakaba yolunu tutmuşlar idi, İşrakîlik nev Eflâtunî bir tasavvuf Mesleği idi, Meşşailer tecribeyi takip eden akla, İşrakîler hadse ve keşfe itimat ederlerdi. Haddi zatında pek farklı olan bu iki meslek arasında İslâm feylesofları büyük bir mübaniyet görmemişler idi. Üçüncü milâdî asırda gelen Nev Eflâtunî veya İsraki mümessilleri olan İskenderiyeli Amonyos ile şakirdi Flotin, onun şakirdi Firfiryos hep Aristo şarihi idiler. Değil bu iki meslak, belki felsenin iki büyük hakimi olan Eflâtun ve Aristo arasında bile mebaniyet görülüyordu.

Yunan felsefesi marifet, sanii alem, tekvini alem, tabiat, ruh, meat meseleleri arasında döner dururdu. İslâm feylesofları vahi ile felsefeyi aynı derecede tutmuşlar, her ikisinin de doğruluğunu kabul etmişler idi. Evvel emirde İslâm akidesi ile Yüyan felsefesi arasında bir uygunluk olduğu ortaya sürülüyor idi. Nass ile felsefe birleşince ya Nass felsefeye bir remiz ve misal olacak, veya nass felsefeye irca olunacak’ [1] nass lâfız felsefe onun manası olacak idl, feylesoflar mebdde ve meada ait nassları böylece bir leştirmişler idi, ahkâma ait nass halile kalmış idi. Bu bapta ölçü yalnız Burhani mantıkî idi, felâsifenin iki metodu var idi: Burhani mantıkî İknai felsefi, Mabadettabia sahasında burhani mântıkî, cedeliyat sahasında İknai felsefi, nass ile felsefeyi tevfiik hususunda remzi ilâhiyî kabul ediyorlardı. Şukadar ki mabadettabiâ sahasında evvelce beyan olunduğu vechile zan ve tahminden ileri gide-memişler idi.

Meşşailik mabadettabiada şu üç mühim meselede bütün mütekel-limler ve eserîlerin karşılarine çıkıyorlar idi :

1 — Madde ezelîdir, Allah haliki alem değildir, Halik tabiri mecazî bir tabirdir, alemin “ İleti ulâ ” sı olması alemin kendisinden zarurî olarak sudur etmesi itibariledir, madde ile Allah arasındaki nispet

[1] Ya temsil ve tahyile veya tevile gidilecek idi .

illet ile malûl arasındaki nispet gibidir, malûl illetten asla geri kalmaz. Allah ile beraber alem de kadimdir.

2 — Allahın İlim veya İnayeti küllîlere yani alemin küllî kanunlarına taallûk eder. yoksa cüs'îlere taallûk etmez. İlmibari taakkul tariki ile dir, yoksa ihsas yoluyla değildir ,

3 — Ruh her nevi kemâlatı kabul edebilir, nazar ve amel kuvvetlerini istikmal edince Bariye benzer, ruh için ancak aklı bir lezet veya elem hasıl olur, bundan ötürü haşır ve neşir yoktur .

Meşşailik tabiiyatta atom ve halâ yerine heyulâ ile suret asıllarını kabul etmişler idi. Eb'adi mütenahi bilirler idi.

Şark filesofları :

1 — İlk İslâm felsefe medresesini açan Yakubi bni İshakil kindî idi. Elkindî „Hekimler babası,, Arap feylesofu namını almıştı, İslâm'da en evvel feylesof namını alan Elkindî idi. Elkindî aslen Süryanî olup Yemende tavattun eden Arabi mütaaribeden idi. Elkindî İslâm aleminde Yunan eserlerini mütalaa, tettebbu ve Şerhedenlerin birincisi, ulûm şubalarında vazilerini tenkit edecek, hatasını gösterecek kadar ihata sahibi idi. Hiçbir İslâm feylesofu Elkindî kadar Aristonun izini sıkı sıkıya takip etmemiştir, Elkindî Yunan, İran, Hint ulâmuna muttali idi. Süryanî ve Yunanî lisanlarını bilir idi. Elkindî feylesof olduğu kadar mahir bir mühendis, derin bir tabiiyat alimi, hazık bir tabip idi. O vakitler tıp ile felsefe beraber gider idi, tabip feylesof, feylesof tabip idi, şukadar ki galip olan vasfı ile tavsif olunur idi. Elkindîde galip olan vasfı feylesoluk idi, nitekim Ebu Bekiri razîde tabiplik vasfı galip idi.

O sırada Felsefe ile beraber diğer taraftan müsbet ilimlerin de temelleri kuruluyor idi.

Elkindî hakikaten camii ulûm idi, terceme ve te'lif ettiği eserleri ikiyüz yetmiş dadar idi. İslâm alemine Aristonun mühim eserlerini tanıdan, Meşşailiği bildiren Elkindî idi Elkindî mütercim olmadan ziyade Şarih idi. Elkindî Bağdat medresesinde yetişen ilk İslâm feylesofudur, üstazları malûm değil ise de her halde ya Süryanîler veya Antakya medresesinden gelen muallimler olacak. Elkindî Riyaziyat bilmek-sizin felsefenin anlaşılmiyacağını Eflâtuna muvafakatla ispat ediyor idi. Aristonun Mabadettabiasını terceme etmiş, (Organon)ın muhteif kısımlarını, şiir kitabını; Firfiryosun İsagucisini şerh ve ihtisar ederek Irakta mantık neşir ve Aristonun tasnifi ulumunu İslâm irfan alemine ithal etmişti. Elkindînin Din felsefesine ait eserleri de vardır, Mantıkçılar mesleği üzerine en evvel tevhide, nübüvvete ait eser yazan Elkindî dir. Elkindî Manevîleri Deysanfleri, Merkunfleri vesair Mecusîleri red hakkındada eserler yazmıştır. Elkindînin atomu red hakkında da eseri vardır. Elkindî

zamanına yetiştiği kelamcı feylesof Ebülhuzeyli red etmiş idi. Elkindî'nin tecrübî ve aklî ruhiyata ait eserleri kıymetlidir; elkindî Ruhu maneviyetçiler gibi kabul ediyordu. Akıl hakkındaki nazariyeler ukulû mücerrede nazariyeei Elkindî'de tamamiyle inkişaf etmemiştir. Gerek mantığın, gerek ukulû mücerrede ve akıl nazariyelerinin inkişafı Farabiye kalmıştır. Elkindî ahlâkta Sokratı umde edemiyor idi. Elkindî'nin hey'et, ahkâmınücum da dahil olduğu halde riyaziyata ait eserleri yüze balığ olur. Elkindî Batlemyosun coğrafyasını de terceme etmekle Sokrat, Bukrat, İklides, Batlamyos gibi hakimlerin eserleriyle müspet ilimlerin temellerini kurmuş oluyordu. Elkindî bütün ecsamda beş eseri kabul ediyor: heyulâ, suret, hareket, zaman, mekân. Elkindî Aristoya isnat olunan Eso loçyayı tefsir etmiş, meşşâî felsefesini tesis etmiş ise de felsefî eserleri ziyaa uğramıştı. Farabî'nin mühim mesaisi onu unutturmuş olmakla meşşâîler reisi Farabî tanınmıştır. Arap feylesofu Elkindî ile Türk feylesofu Farabî İbni Sinandan evvel felsef etarihinde hakim olan iki büyük simadır, aralarında geçenler var ise de onlar kadar yoksek görölmemiştir.

Elkindî tabiat ilimlerle nazarî ilimlere aynı derecede ehemmiyet vermiş, bunları felsefenin temel taşı veya mütemmimi addetmiştir. eserleri buna delâlet eder. Elkindî'de diğer büyük ansiklopedistlerin tasavvufa verdikleri gıymet, ettikleri rağbet görölmüyor. Elkindî musikide de üstaz idi, ut çalmada tek idi, kendisinden meşkeden bir çok çırakları varidi. Elkindî kiyayı batılı inkâr [1], ahkâmı nücuma itikat eder iei. (260) sıralarında vefat etmiştir.

Elkindî zamanında İslâm felsefesi İraka mühasır idi. Şarkta İslâm feylesofları içinde Elkindî ile Yemenli Hasanı bini Ahmedîlhemdanî (334) den başka arap feylesofu yoktur. Elhemdanî'nin felsefeye dair eserleri malûm değildir, "Serairülhikme", si hey'et hakkındadır.

Elkindiden başka o asırda iki meşhur feylesof daha var idi, biri sabîî, diğeri nasranî idi. Sabit ibni Kurre sabîî, Kustabni lûka nasranî idi, bu üç feylesof Arap felsefesini temsil ediyorlar idi, Sabiti bni Kurre (288) mantık, riyaziyat hakkında bir çok eserler yazmış idi, fakat hiç bir felsefe eseri ele geçmemiştir, Sabit felsefede, tıpta riyaziyatta pek mahir idi. Kusta bni Lûka felsefe, ve riyaziyatta yüksek, derin bir mütetebbi idi, yüzden ziyade eseri var idi.

11 — Elkindî'nin tilmizleri — Elkindî'nin En meşhur tilmizleri iki zattır : Serehsî Belhî.

a — Ahmedî bini Tayyibisserehsî (286) hazık bir tabip, münekkîit

[1] منسوخ شد مروت ومعدوم شد وفا ٪ وزهر دو نام ماند چو عنقا وکیمیا - Müruvvet kaldırıldı, vefa yok oldu, artık her ikisinin Anka ve kimya gibi birer adı kaldı.

bir feylesof, müdekkik bir riyazî, mahir bir felekî idi, Serehsînin hadise de intisabı var idi. Serehsî nahiv ve şiirde tek idi, nezih bir kalem sahibi idi, üstazının şühretine rekabet edecek kadar ihatalı idi, ilmi aklinden daha ziyade idi, Serehsinin felsefe, riyaziyat, tıp,* tabiiyat coğrafyaya dair bir çok eserleri [*]; nahvi Arabî ile mantık arasındaki farkı gösterir mühim bir kitabı var idi. Serehsî Fisagorese isnat olunan Vasiyyeti zehebiyeyi şerhetmiş, edyan hakkında da tetkikatta bulunmuş idi, eserleri zayı olmakla mesleği hakkında tam bir fikir yürütmek mümkün olamıyor. Musikii kebiri gibi bir eser yazılmamıştı.

b — Ebu zeydinilbelhî (322) felsefe ve coğrafyaya ait mühim eserler yazmıştır, feylesoftan ziyade açık fikirli, ilim ve felsefe düşkünü, pek varışlı bir zat idi. Makdisînin, siyasî tarih kadar edyan ve medeniyet tarihi olan “Elbed’üvettarih,, i ebu zeydi Belhiye isnat olunmuştur [1].

(daha var)

İzmirli

İsmail Hakkı

[*] Atomu ret, akil, ışık uyku, erkânifelsefe, cedel, safsata hakkındaki eserleri pek kıymetlidir Serehsî Sabitibni kurrenin bir sūaline cevap vermiş, bir mes’ele hakkında Calinusu retetmişti. Huneynede rettiyesi vardır .

[1] Naftaveye gibi bazı telmizleri bunlar derecesinde değildir. meşhur müneccim Ebu Maşer Caferibni Mehemedibelhîde Elkindiden ahzetmişti .